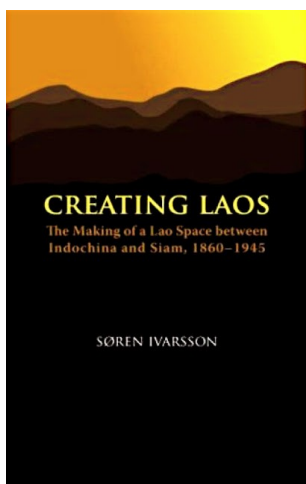

Creating Laos: The Making of a Lao Space Between Indochina and Siam, 1860-1945

ชัยรัตน์ พลมุข^{*}

Chairat Polmuk

Ivarsson, Søren. 2008.

**Creating Laos:
The Making of a Lao Space
Between Indochina and
Siam, 1860-1945.**

Copenhagen: NIAS Press.

ชื่อหนังสือของ Søren Ivarsson สื่อนัยถึงกระบวนการสร้างชาติลาวผ่านการปะทะกันของอินโดจีนกับสยาม คำถามที่ตามมาคือ “อินโดจีน”¹ ภายใต้การ

^{*} นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา ภาควิชาเอเชียศึกษา มหาวิทยาลัยคอร์เนล ประเทศสหรัฐอเมริกา และอาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ติดต่อได้ที่: cp483@cornell.edu

¹ คำว่า “อินโดจีน” เป็นคำที่อาณานิคมฝรั่งเศสตั้งขึ้นเพื่อเรียกรวมเขตการปกครองทั้ง 5 เขต คือ อาณานิคมโคชินจีน (Cochinchine-เวียดนามตอนใต้) เขตอารักขาอันนาม (Annam-เวียดนามตอนกลาง) เขตอารักขาดังเกี๋ย (Tonkin-เวียดนามตอนเหนือ) รวมถึงกัมพูชาและลาว.

ปกครองของฝรั่งเศส (ผนวกรวมเวียดนาม กัมพูชา และลาวในปัจจุบัน) กับ “สยาม” ซึ่งเป็นรัฐอิสระและใกล้ชิดกับลาวในเชิงประวัติศาสตร์วัฒนธรรม จะส่งผลให้เกิดแนวคิดเรื่อง “ชาติ” ในลาวได้อย่างไร คำถามนี้เองเป็นคำถามสำคัญของหนังสือเล่มนี้ หากกล่าวโดยย่อก็คือ หนังสือเล่มนี้เป็นการศึกษาชาตินิยมลาว (Lao nationalism) โดยพิจารณาจากความสัมพันธ์กับอาณานิคมฝรั่งเศส (French colonialism) และความสัมพันธ์กับสยาม

ความสัมพันธ์ระหว่างอาณานิคมกับชาตินิยมเป็นสิ่งที่นักวิชาการสนใจศึกษาอย่างกว้างขวาง ในแง่นี้หนึ่งนักวิชาการมองว่า ระบบการปกครอง นโยบาย ตลอดจนอุดมการณ์ของอาณานิคมนั้นเองเป็นเชื้อของสำนึกเรื่องชาติ การที่เจ้าอาณานิคมกำหนดเขตแดนการปกครองอย่างชัดเจนหรือการใช้ภาษาทางการที่เป็นแบบแผนเดียวกันเพื่อความสะดวกในการปกครอง ส่งผลให้ชนพื้นเมืองโดยเฉพาะปัญญาชนที่ได้รับการศึกษาในระบบอาณานิคมเกิดความรู้สึกสำนึกถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ

สิ่งที่น่าสนใจก็คือ หากระบบอาณานิคมเป็นปัจจัยนำไปสู่ชาตินิยม เหตุใดอาณานิคมฝรั่งเศสจึงล้มเหลวในการสร้างให้ “อินโดจีน” กลายเป็นหนึ่งเดียวหรือกลายเป็นชาติเดียวกัน คำถามเช่นนี้อาจฟังดูเป็นเรื่องผิดฝาผิดตัว เพราะ “อินโดจีน” เป็นเพียงเขตแดนสมมติที่ฝรั่งเศสตั้งขึ้นมาเรียกดินแดนใต้ปกครองของตน โดยไม่สนใจความแตกต่างหลากหลายที่ดำรงอยู่มาแต่เดิมของคนในพื้นที่เหล่านี้ ดังนั้นจึงไม่น่าจะเป็นเรื่องแปลกที่เมื่ออาณานิคมฝรั่งเศสล่มสลาย ดินแดนเหล่านี้ก็แตกออกเป็นชาติต่างๆ คือ เวียดนาม กัมพูชา และลาว อย่างไรก็ตาม Ivarsson ชี้ให้เห็นว่า แท้จริงแล้วฝรั่งเศสมีนโยบายในการสร้างความเป็นอินโดจีน โดยเฉพาะการกีดกันอิทธิพลทางวัฒนธรรมระหว่างอินโดจีนกับประเทศใกล้เคียง²

² ตัวอย่างเช่น การใช้ตัวอักษรโรมันที่เรียกว่า กวอกหงือ (quoc ngu) แทนอักษรจีนเพื่อกีดกันอิทธิพลของจีนในเวียดนาม หรือการตั้งสถาบันพุทธศาสนาในเขมรและลาวเพื่อกีดกันอิทธิพลพุทธศาสนาจากสยาม เป็นต้น.

จากจุดนี้เองที่ Ivarsson พัฒนาข้อเสนออันเป็นหัวใจของหนังสือเล่มนี้นั้นก็คือ แนวคิดเรื่อง “ชาตินิยม” และ “ความเป็นลาว” ก่อร่างขึ้นจากนโยบายของฝรั่งเศสที่พยายามแบ่งแยกลาวกับสยามโดยการสร้าง “พรมแดนทางวัฒนธรรม” (cultural frontier) และพยายามขับเน้นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (cultural identity) หรืออัตลักษณ์ประจำชาติ (national identity) ของลาวผ่านภาษา ศาสนา และวรรณคดีให้มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากสยาม

จะเห็นได้ว่า Ivarsson มุ่งเน้นประเด็นเรื่องวัฒนธรรมอย่างมาก กรอบการศึกษาชาตินิยมในหนังสือเล่มนี้จึงเป็น “ชาตินิยมเชิงวัฒนธรรม” (cultural nationalism) ซึ่งมุ่งเน้นการศึกษากระบวนการสร้างอัตลักษณ์และสำนึกของความเป็นชาติ มากกว่าศึกษาการต่อสู้ทางการเมือง หรือการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการปกครองตามมุมมองของการศึกษาชาตินิยมเชิงการเมือง (political nationalism) ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอาณานิคมฝรั่งเศสกับชาตินิยมทางวัฒนธรรมของลาวนี้ Ivarsson พยายามแสดงให้เห็นว่าชาตินิยมไม่ใช่เพียงกระบวนการลอกเลียนแบบเจ้าอาณานิคมตะวันตก³ หากแต่เป็นกระบวนการที่แนวคิดตะวันตกได้รับการเลือกสรร ปรับแปลง หรือแม้กระทั่งทำลายโดยคนพื้นเมืองเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่น ในแง่นี้ Ivarsson จึงมุ่งเน้นศึกษาเน้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างนโยบายของอาณานิคมกับบทบาทของปัญญาชนลาวที่ต่างก็มีส่วนในการก่อรูปจิตสำนึกชาตินิยมลาว นอกจากนี้ Ivarsson ยังเสนอว่าชาตินิยมทางวัฒนธรรมมิใช่กระบวนการที่ขาดมิติทางการเมือง เพราะสำนึกเรื่องวัฒนธรรมเป็นจุดเริ่มต้นของความเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านอาณานิคมและการต่อสู้ทางการเมืองเพื่อเสรีภาพในที่สุด

³ Ivarsson พาดพิงถึงข้อวิจารณ์ของ Partha Chatterjee ในหนังสือ *The Nation and its Fragments* ต่อแนวคิดเรื่องชาตินิยมของ Benedict Anderson ในหนังสือ *Imagined Communities* ซึ่ง Chatterjee เห็นว่าเป็นแนวคิดที่มองชาตินิยมในฐานะกระบวนการถ่ายแบบจากตะวันตก (modular forms or nationalism) เกินไปจนละเลยบทบาทของคนพื้นเมือง.

ข้อเสนอของ Ivarsson ที่ว่าอาณานิคมฝรั่งเศสมีผลต่อแนวคิดชาตินิยมลาวเป็นข้อเสนอที่ทำทลายการศึกษาประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์ลาว กล่าวคือ ภายหลังจากประชาชนปฏิวัติลาวหรือพรรคคอมมิวนิสต์ลาวได้ประกาศตั้งสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปี ค.ศ. 1975 จารีตการเขียนประวัติศาสตร์ลาวก็เข้าไปในแนวเรื่องเล่าของการปฏิวัติที่เน้นแนวคิดเรื่องการต่อสู้ระหว่างประชาชนกับระบบอาณานิคม ภาพของอาณานิคมฝรั่งเศสที่ปรากฏในประวัติศาสตร์นิพนธ์ลาวเป็นภาพของการเหยียดหยามทำลายวัฒนธรรมลาวที่ดำรงสืบทอดมายาวนาน โดยแสดงให้เห็นว่าลาวสมัยก่อนอาณานิคมเจริญรุ่งเรือง ประชาชนรักชาติบ้านเมืองมาตั้งแต่บรรพกาล ลักษณะการเขียนประวัติศาสตร์เช่นนี้จะเลยข้อเท็จจริงที่ว่ารัฐชาติเป็นประดิษฐกรรมของสังคมสมัยใหม่และไม่ได้ดำรงอยู่เหนือกาลเวลา หากแต่ก่อกำเนิดขึ้นในบริบททางประวัติศาสตร์ที่เฉพาะเจาะจง ดังนั้น Ivarsson จึงมุ่งหมายที่จะแสดงให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องชาติในลาวนั้นก่อกำเนิดขึ้นในช่วงสมัยอาณานิคมฝรั่งเศสนั่นเอง

ในบทแรก Ivarsson แสดงให้เห็นการปะทะกันของชุดความรู้สองแบบ นั่นคือ แนวคิดเกี่ยวกับรัฐแบบดั้งเดิมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กับแนวคิดเกี่ยวกับรัฐในวาทกรรมของอาณานิคม Ivarsson ใช้แนวคิดเรื่องมณฑล (mandala) ของ O.W. Wolters ที่อธิบายว่ารัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความสัมพันธ์แบบหลวมๆ โดยกำหนดให้รัฐรอบนอกส่งบรรณาการให้แก่ศูนย์กลางอำนาจ หรือผูกสัมพันธ์กันด้วยระบบเครือญาติ การจัดระเบียบพื้นที่และอำนาจด้วยระบบมณฑลมีลักษณะเลื้อยคลานและไม่ตายตัว เพราะรัฐบางรัฐอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลาง การบังคับควบคุมอย่างเบ็ดเสร็จเป็นไปได้ยาก ลักษณะเช่นนี้ทำให้รัฐในฐานะหน่วยทางการเมืองไม่แน่นอนตายตัว ผู้คนในรัฐไม่ได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (homogeneous) ในลักษณะเดียวกับรัฐชาติสมัยใหม่ เมื่ออาณานิคมเดินทางเข้ามายึดครองดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้ใช้วาทกรรมอีกชุดหนึ่งเพื่อแบ่งแยกดินแดนที่เคยผูกพันกันด้วยระบบมณฑล นั่นคือ วาทกรรมเรื่องเขตแดนและชาติพันธุ์ วิทยาการด้านแผนที่และการสร้างชุดความรู้ทางประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือสำคัญที่ฝรั่งเศสใช้เพื่อแสดงให้เห็นว่าลาวไม่ได้ขึ้นแก่อำนาจของสยาม

คณะสำรวจชาวฝรั่งเศสนำโดยอากุสต์ ปาวี (Auguste Pavie) ได้เขียนงานเช่น *Abrégé de l'histoire pays de Lan-Cchang, Hom-Khao* ที่แสดงให้เห็นว่าลาวมีประวัติศาสตร์และมีอารยธรรมมายาวนาน ทั้งนี้ก็เพื่อแบ่งแยกลาวจากอำนาจของสยาม กระทั่งในปี ค.ศ.1863 สยามก็เซ็นสนธิสัญญากับฝรั่งเศสโดยมีข้อตกลงให้ฝรั่งเศสปกครองดินแดนบางส่วนของลาวที่เคยอยู่ใต้อำนาจของสยาม

วาทกรรมของอาณานิคมก่อให้เกิดผลที่ตามมาสองประการ ประการแรกคือ ทำให้ชนชั้นนำสยามเกิดความตระหนักว่าดินแดนที่ฝรั่งเศสยึดไปนั้นเป็นของสยาม (จากเดิมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างหลวมๆ ในฐานะรัฐบรรณาการเท่านั้น) และประการต่อมาคือ ทำให้ลาวเป็นอิสระจากสยาม มีเขตแดนของตนเองอย่างชัดเจน มีประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของตนเองที่แตกต่างจากสยาม แนวคิดทั้งสองประการนี้จะขับเคลื่อนกันไปตลอดภายใต้บริบทอาณานิคม ลาวได้กลายเป็นพื้นที่แห่งการต่อสู้กันระหว่างสยามกับอินโดจีนฝรั่งเศสทั้งในเชิงการทหารและในเชิงวาทกรรม

ในบทที่ 2 Ivarsson วิเคราะห์วาทกรรมของฝ่ายไทยต่อกรณี “เสียดินแดน” ลาวให้แก่ฝรั่งเศส จากการศึกษาตำราประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ไทยที่เขียนขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1920 พบว่าเริ่มมีการเสนอความคิดที่ว่าประเทศเพื่อนบ้านที่ตกเป็นเมืองขึ้นของตะวันตก แต่เดิมเป็นของไทยมาก่อน ความคิดเช่นนี้ทวีความสำคัญในเชิงการเมืองอย่างมากในสมัยจอมพลป. พิบูลสงคราม โดยมีหลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้ถ่ายทอดอุดมการณ์ชาตินิยมผ่านปาฐกถา นวนิยาย และตำราประวัติศาสตร์ เช่นหนังสือ ประวัติศาสตร์สากล และ สยามกับสุวรรณภูมิ ที่พยายามแสดงให้เห็นว่าประเทศเพื่อนบ้านของไทยล้วนแต่มีเชื้อชาติ “ไทย” และอยู่ร่วมกันในดินแดนที่เรียกว่า “สุวรรณภูมิ” จนกระทั่งถูกแบ่งแยกออกจากกัน เพราะการรุกรานของอาณานิคมตะวันตก อุดมการณ์ชาตินิยมแบบหลวงวิจิตรวาทการจึงมีลักษณะผนวกรวมชาติพันธุ์และดินแดนอื่นให้อยู่ภายใต้ร่มของความ เป็น “ไทย” (pan-Thai nationalism) ในต้นทศวรรษที่ 1940 ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องดินแดนที่ “เคยเป็นของไทย” ทวีความรุนแรงมากขึ้น ประกอบกับ

ฝรั่งเศสตกอยู่ในภาวะสงครามกับเยอรมัน ทำให้ฝรั่งเศสยอมเจรจาเพื่อลงนามในกติกาสัญญาไม่รุกรานกัน (non-aggression pact) แต่ฝ่ายไทยยื่นข้อเสนอว่าหากฝรั่งเศสไม่ยอมคืนดินแดนให้ ก็จะไม่ยอมลงนาม ความล้มเหลวของการเจรจาดังกล่าวนำมาซึ่งความเคลื่อนไหวเรียกร้องจากฝ่ายไทยตลอดต้นทศวรรษ จอมพลป.พิบูลสงครามส่งหมอลำ และไปรยไปปลิวจากเครื่องบินลงไปยังลาวเพื่อโฆษณาอุดมการณ์ของรัฐบาลไทย กระทั่งในปี ค.ศ.1941 เมื่อญี่ปุ่นเข้ามาแทรกแซงภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ฝรั่งเศสยอมคืนดินแดนบางส่วนให้กับพม่าและลาวให้แก่ไทยในที่สุด

ในบทที่ 3 Ivarsson นำเสนอภาพรวมนโยบายของอาณานิคมฝรั่งเศสในลาวช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เพื่อแสดงให้เห็นว่า แม้ฝรั่งเศสจะไม่ค่อยสนใจลาวมากนักเมื่อเทียบกับเวียดนามและกัมพูชา แต่โครงการของฝรั่งเศสมีส่วนสำคัญต่อการแบ่งแยกลาวจากสยาม อันจะพัฒนาไปสู่การก่อร่างสร้างชาติลาว โครงการเหล่านี้มีทั้งการสร้างถนนเชื่อมโยงเขตการปกครองอินโดจีนฝรั่งเศสที่รู้จักกันในชื่อ Route Coloniale หมายเลขต่างๆ และการผนวกรวมลาวให้เป็นส่วนหนึ่งของเวียดนาม (Ivarsson เรียกว่า “Vietnam-ification of Laos”) ซึ่งเป็นฐานที่มั่นของฝรั่งเศส อย่างไรก็ตาม นโยบายดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากในช่วงทศวรรษที่ 1920-1930 เกิดการปฏิวัติต่อต้านฝรั่งเศสในเวียดนามตอนกลาง และตอนเหนือ ทำให้ฝรั่งเศสภายใต้การดำเนินการของ Pierre Pasquier (ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการอินโดจีนฝรั่งเศสระหว่างปี ค.ศ.1928-1934) ปรับเปลี่ยนนโยบายมาสนับสนุนให้ลาวรักษาอัตลักษณ์ของตนเอง นโยบายดังกล่าวได้รับการยอมรับอย่างดีจากผู้นำลาว เช่น เจ้าเพชรราช ผู้ต่อต้านการรวมลาวเข้ากับเวียดนามมาโดยตลอด สิ่งที่น่าสนใจก็คือ การฟื้นฟูอัตลักษณ์ลาวเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความชอบธรรมให้แก่ฝรั่งเศสในเวลาเดียวกัน Ivarsson วิเคราะห์ประวัติศาสตร์ลาวที่เขียนโดยคนฝรั่งเศสในช่วงทศวรรษที่ 1930 พบว่าแก่นของเรื่องเล่าเหล่านี้คือ ความสืบเนื่องของชาติลาวที่ถูกทำลายให้แตกแยกโดยสยาม

และได้รับการฟื้นฟูขึ้นอีกครั้งโดยฝรั่งเศส ดังเห็นได้ว่าเป็นรูปธรรมจากการบูรณะโบราณสถานในเวียงจันทน์⁴

นโยบายด้านศาสนาและภาษามีบทบาทสำคัญในการแยกลาวออกจากสยาม เนื่องจากลาวใกล้ชิดกับสยามอย่างมากทั้งสองด้าน ในด้านศาสนา พระสงฆ์ลาวเดินทางมาศึกษาปริยัติธรรมที่กรุงเทพฯ อยู่เสมอ จนกรุงเทพฯ ได้ชื่อว่าเป็นเมืองหลวงทางศาสนาของพระสงฆ์จากลาวและเขมร ฝรั่งเศสพยายามอย่างยิ่งที่จะตัดสายสัมพันธ์นี้ โดยการตั้งสถาบันพุทธศาสนาขึ้นที่พนมเปญให้เป็นแหล่งศึกษาชั้นสูงสำหรับพระสงฆ์ ส่วนในลาวก็บูรณะวัดสี่สะเกตในเวียงจันทน์ให้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ ตลอดจนการฟื้นฟูคัมภีร์พระพุทธศาสนา และศิลปวัฒนธรรมของลาว โดยมีปัญญาชนลาวคือเจ้าเพชรราชและมหาสีลา วีระวงส์ เป็นกำลังสำคัญ อย่างไรก็ตาม Ivarsson ได้ชี้ให้เห็นว่าการย้ายศูนย์กลางการศึกษาชั้นสูงของพระสงฆ์ลาวจากกรุงเทพฯ มาเป็นพนมเปญยังคงเน้นย้ำสถานะที่ด้อยกว่าของลาว ทำให้ปัญญาชนลาวพยายามที่จะเป็นอิสระจากอิทธิพลเขมร ส่วนในด้านภาษา พบว่าในช่วงทศวรรษที่ 1930 เป็นช่วงที่ฝรั่งเศสและปัญญาชนลาวพยายามสร้างระบบระเบียบทางภาษา โดยเฉพาะระบบการสะกด เพื่อให้แตกต่างกับภาษาไทย จนถึงขั้นมีการตั้งคณะกรรมการกำหนดการเขียนและอักษรวิธีลาวทางการ (Commission for the Fixing of Official Lao Writing and Orthography) ในปี ค.ศ.1938-1939⁶

⁴ ผู้สนใจการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์ทางกายภาพและวัฒนธรรมของเวียงจันทน์สามารถอ่านเพิ่มเติมได้ในหนังสือ *Vientiane: Transformations of a Lao Landscape* ของ Marc Askew, William Logan และ Colin Long.

⁵ ผู้สนใจเรื่องอาณานิคมฝรั่งเศสกับพระพุทธศาสนาในเขมร อ่านเพิ่มเติมได้ในหนังสือ *Cambodge: The Cultivation of a Nation, 1860-1945* ของ Penny Edwards.

⁶ ผู้สนใจด้านภาษากับชาตินิยมในลาวและมีความรู้ภาษาญี่ปุ่น สามารถอ่านเพิ่มเติมได้ในวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของ Junko Yano เรื่อง "National Formation and Language Nationalism in Laos: From the Colonial Period to the Socialist Revolution (1893-1975)" จาก Doshisha University.

อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของลาวที่ค่อยๆ ก่อรูปขึ้นจากความร่วมมือและความขัดแย้งระหว่างฝรั่งเศสกับปัญญาชนลาวตั้งแต่ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 จะดำเนินถึงจุดสูงสุดในช่วงต้นทศวรรษที่ 1940 Ivarsson กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลานี้ไว้ในบทที่ 4 ซึ่งถือได้ว่าเป็นหัวใจของหนังสือเล่มนี้

ในช่วงเวลาดังกล่าว ฝรั่งเศสได้เน้นนโยบายส่งเสริมการสร้างชาติและวัฒนธรรมของประเทศใต้อาณานิคมอย่างแข็งขัน สาเหตุสำคัญมาจากการเมืองภายในของฝรั่งเศสเองที่พ่ายแพ้ให้แก่เยอรมัน และต้องตกอยู่ใต้อำนาจของเยอรมันในปี ค.ศ.1940 เหตุการณ์ครั้งนี้ได้สร้างความอับอายให้แก่ฝรั่งเศสอย่างมากจนกระทั่งรัฐบาลฝรั่งเศสภายใต้การนำของนายพลเปแต็ง (Philippe Pétain) ใช้นโยบายสร้างชาติมาช่วยกอบกู้เกียรติยศ แนนอนว่าสิ่งที่ยังพอแสดงแสนยานุภาพฝรั่งเศสในขณะนั้นได้ก็คือดินแดนอาณานิคมทั้งหลาย ฝรั่งเศสจึงส่งออกนโยบายสร้างชาตินี้ออกสู่ประเทศใต้อาณานิคม⁷ ในขณะเดียวกัน ญี่ปุ่นก็แผ่อำนาจสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้ฝรั่งเศสยิ่งต้องพยายามรักษาดินแดนเหล่านี้อย่างเต็มที่

ในลาว ฝรั่งเศสได้ผลักดันให้เกิดหนังสือพิมพ์ฉบับแรกของลาวคือหนังสือพิมพ์ลาวใหญ่ ซึ่งล้อกับนโยบาย “ไทยใหญ่” (pan-Thaism) ของไทยอย่างชัดเจน เนื้อหาของหนังสือยังมีการวิพากษ์วิจารณ์ล้อเลียนนโยบายกลืนกินชาติอื่นของไทยด้วย ตัวอย่างที่น่าสนใจคือบทสนทนาระหว่าง “นายเพชร” กับ “นายแก้ว” ในหนังสือพิมพ์ลาวใหญ่ คล้ายกับบทสนทนาระหว่าง “นายมัน ชูชาติ” และ “นายคง รักไทย” ซึ่งเผยแพร่ทางวิทยุกระจายเสียงเพื่อโฆษณานโยบายของจอมพล ป. พิบูลสงคราม อย่างไรก็ตาม น่าเสียดายว่า Ivarsson ไม่ได้นำเสนอรายละเอียดของบทสนทนาดังกล่าว

⁷ ผู้สนใจนโยบายสร้างชาติของนายพลเปแต็งในประเทศใต้อาณานิคมฝรั่งเศสอ่านเพิ่มเติมได้ในหนังสือ *Vichy in the Tropics: Pétain's National Revolution in Madagascar, Guadeloupe, and Indochina, 1940-1944* ของ Eric Jennings.

วรรณคดีมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการเผยแพร่ความคิดชาตินิยมในหนังสือพิมพ์ลาวใหญ่ โดยมีชาร์ลส์ โรเชต์ (Charles Rochet) เป็นกำลังสำคัญในการระดมปัญญาชนลาวให้มาร่วมทำงานกับลาวใหญ่⁸ คณะกรรมการวรรณคดีลาวใหญ่ได้จัดประกวดแต่งบทกวี นิทาน รวมถึงงานแปลจากฝรั่งเศสเป็นลาว มีการตีพิมพ์บทกวี เรื่องสั้น และนวนิยายแบบสมัยใหม่ เช่นเรื่อง พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของ ลาว จินตามณี (นามปากกาของสมจิน ปิแอร์ จิน) ซึ่งเป็นนวนิยายลาวเรื่องแรก นอกจากนี้ยังมีการแสดงละครและแต่งเพลงเพื่อส่งเสริมความรักชาติด้วย⁹

คณะกรรมการวรรณคดีชุดนี้ยังมีบทบาทในการสร้างมาตรฐานให้แก่ภาษาลาว โดยเฉพาะระบบอักษรวรรณคดีที่กำหนดให้สะกดตรงตามการออกเสียง แม้จะเป็นคำยืมจากภาษาบาลีสันสกฤตซึ่งแต่เดิมเคยสะกดการันต์ตามแบบภาษาไทย ผู้ที่เสนอให้เขียนตามระบบนี้ก็คือสมจิน ปิแอร์ จินนั่นเอง¹⁰

⁸ กล่าวกันว่าโรเชต์เป็นผู้ชักชวนให้ลาวด้วยใจจริงจนกระทั่งเป็นที่รักใคร่ของปัญญาชนลาว ในหนังสือ *L'amitié ou la haine! : pour une entente franco-lao contre le colonialisme désuet et périmé* กระต่าย โดนสะโงฤทธิ์ ผู้เคยทำงานร่วมกับโรเชต์ในคณะลาวใหญ่ก่อนจะร่วมขบวนการลาวอิสระ ได้อุทิศหนังสือเล่มนี้ให้โรเชต์และเปรียบเทียบขบวนการชาตินิยมลาวอิสระกับ “บังไฟ” ที่สร้างด้วยมือของคนลาว แต่ประจุเชื้อเพลิงนั้นมาจากฝรั่งเศส (ces ‘bang-fai’ (fusées) anti-colonialistes fabriqués par des mains lao, mais avec de la poudre française).

⁹ ประเด็นเกี่ยวกับวรรณคดีที่ Ivarsson ไม่ค่อยพูดถึงมากนักคือการฟื้นฟูวรรณคดีโบราณลาวเพื่อสร้างอัตลักษณ์และทุนทางวัฒนธรรมลาว อย่างไรก็ตาม ผู้ที่สนใจสามารถอ่านเพิ่มเติมได้ในบทความเรื่อง “การฟื้นฟูโบราณลาวในยุคอาณานิคมฝรั่งเศส” ของ บัวไซ เฟิงพระจันทร์ ในวารสารสังคมลุ่มน้ำโขง ปีที่ 4 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2551).

¹⁰ ในอัตชีวประวัติเรื่อง *อดีตอนุสรณ์* ซึ่งเขียนในปี ค.ศ.1971 สมจินได้บันทึกไว้ว่าตนเองเป็นผู้ผลักดันให้นักเรียนพูด “สำเนียงลาวแท้” ไม่ใช่ภาษาแบบ “ลาวก็ไม่ใช่ไทยก็ไม่เชิง” ด้วย.

ชาตินิยมทางวัฒนธรรมของลาวที่ค่อยๆ ก่อตัวขึ้นจากนโยบายของอาณานิคมฝรั่งเศสจนกระทั่งถึงจุดสูงสุดในช่วงที่ฝรั่งเศสมีความบีบคั้นทางการเมืองอย่างสูงในช่วงต้นทศวรรษที่ 1940 จะเปลี่ยนทิศทางไปเป็นชาตินิยมที่ต่อต้านอาณานิคม (anticolonial nationalism) เสียเอง เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ปะทุขึ้น ปัญญาชนลาวที่เคยทำงานร่วมกับฝรั่งเศสในขณะลาวใหญ่ เช่น เจ้าเพชรราชมหาสิลา วีระวงส์ และกระต่าย โดนสะโสฤทธิ์ ได้ผันตัวเองเป็นผู้นำขบวนการต่อสู้ปลดปล่อยลาวจากอาณานิคมที่เรียกว่าขบวนการลาวอิสระ

ในบทสุดท้าย Ivarsson กล่าวถึงบทบาทของเจ้าเพชรราช¹¹ ผู้นำของขบวนการลาวอิสระที่อาศัยจังหวะที่ญี่ปุ่นเข้ามาขับไล่ฝรั่งเศส ประกาศอิสรภาพให้แก่ลาวในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1945 รวมทั้งประกาศใช้รัฐธรรมนูญในเดือนเดียวกัน แต่หลังจากนั้นเพียงหกเดือนคือในเดือนเมษายน ค.ศ. 1946 ฝรั่งเศสก็เข้าปกครองลาวอีกครั้งเนื่องจากญี่ปุ่นพ่ายแพ้สงคราม อย่างไรก็ตาม ความเคลื่อนไหวทางการเมืองของปัญญาชนลาวได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าอาณานิคมฝรั่งเศสได้มีส่วนบ่มเพาะแนวคิดชาตินิยมในลาว อันหวนกลับมาต่อต้านระบบอาณานิคมเองในที่สุด

เมื่อพิจารณาในภาพรวม หนังสือ *Creating Laos* จัดอยู่ในงานว่าด้วยอาณานิคมและชาตินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อเทียบกับงานวิชาการว่าด้วยเวียดนามและกัมพูชาซึ่งตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสเช่นเดียวกับลาวนั้น เห็นได้ว่างานเกี่ยวกับลาวในแง่มุมนี้โดยตรงยังมีไม่มากนัก โดยส่วนใหญ่มักเป็นหนังสือประวัติศาสตร์ลาวในภาพรวม ดังนั้นหนังสือเล่มนี้จึงถือเป็นงานที่มีคุณูปการต่อวงวิชาการด้านลาวศึกษา

¹¹ Ivarsson และ Christopher Goscha ได้วิเคราะห์บทบาททางการเมืองของเจ้าเพชรราชไว้อย่างละเอียดในบทความเรื่อง “Prince Phetsarath (1890-1959): Nationalism and the Royalty in the Making of Modern Laos” ใน *Journal of Southeast Asian Studies*, 30 (Feb., 2007).

จุดที่ผู้วิจารณ์เห็นว่าเป็นจุดเด่นของหนังสือเล่มนี้คือการศึกษาอ้างอิงเอกสารชั้นต้นของฝรั่งเศสจำนวนมาก จึงทำให้เห็นวิธีคิดของฝรั่งเศสต่อลาวที่มีผลต่อการกำหนดนโยบายต่างๆ ได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ Ivarsson ยังเน้นประเด็นทางวัฒนธรรมที่ทำให้มองเห็นความละเอียดอ่อนซับซ้อนของขบวนการชาตินิยมมากกว่าการเน้นเฉพาะเหตุการณ์ทางการเมืองเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม การเน้นศึกษาทัศนะของฝรั่งเศสนี้เองที่ทำให้ผู้วิจารณ์เกิดคำถามเกี่ยวกับวิธีการมองอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมลาวในหนังสือเล่มนี้ ว่าให้ค่ากับการกำหนดนโยบายของฝรั่งเศสมากจนละเลยการขานรับนโยบายของคนลาวไปหรือไม่ ในบทความเรื่อง “Questioning Orientalist Power: Buddhist Monastic Education in Colonial Laos” จัสติน แมคแดเนียล (Justin McDaniel) ได้วิพากษ์การขบขันอำนาจครอบงำของอาณานิคมเกินไป จนละเลยสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในวิถีปฏิบัติของผู้คน โดยได้ยกตัวอย่างการก่อตั้งสถาบันทางพุทธศาสนาศึกษาชื่อ L’Institut bouddhique ซึ่งแทบไม่มีผลทั้งต่อปริยัติและปฏิบัติของพระสงฆ์ลาว

ถึงแม้ว่า Ivarsson พยายามแสดงให้เห็นว่าชาตินิยมลาวเป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างฝรั่งเศสกับลาว ไม่ใช่เพียงการลอกเลียนแบบเจ้าอาณานิคม แต่ผู้อ่านยังไม่ค่อยได้ยินเสียง หรือเห็นความเป็นผู้กระทำการ (agency) ของปัญญาชนลาวมากนัก (ยกเว้นเจ้าเพชรราชซึ่งคัดค้านฝรั่งเศสเรื่องการรวมลาวเข้ากับเวียดนาม และการใช้อักษรโรมันแทนตัวอักษรลาว) ทั้งที่จริงๆ แล้วปัญญาชนลาวหลายคนเช่น เจ้าเพชรราช กระต่าย โดนสะโสฤทธิ์ อุ่น ชนะนิกร และสมจิน ปิแอร์ จิน ได้พยายาม “ส่งเสียง” ไว้ในงานเขียนประเภทอัตชีวประวัติ ซึ่งน่าจะทำให้มองเห็นทัศนะต่อฝรั่งเศสทั้งในช่วงอาณานิคมและหลังอาณานิคม แม้ว่าจะหาเหล่านี้จะเขียนขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และอาจจะเขียนเพื่อ “แก้ต่าง” ให้ตนเอง แต่อย่างน้อย การวิเคราะห์โดยมีฐานการมองอยู่ที่มนุษย์ ก็น่าจะทำให้เห็น

ความซับซ้อนหลากหลายกว่าการมองจากเรื่องเล่าแม่บท (master narrative)¹²
ของอาณานิคมและชาตินิยม

บรรณานุกรม

ภาษาไทยและภาษาลาว

3349 (นามแฝง). 2499. เจ้าเพชรราช บวรบุรุษแห่งราชอาณาจักรลาว. กรุงเทพฯ:
รวมมิตรไทย.

บัวไข เพ็งพระจันทร์. 2551. “การฟื้นฟูโบราณคดีในยุคอานานิคมฝรั่งเศส.” วารสาร
สังคมลุ่มน้ำโขง 4 (กันยายน-ธันวาคม): 55-81.

ลิมจิน จิน. 1971. *อะดิตามุดสอน ถิดรอดเบื้องฮ้าง*. วกุจัน: มุลนิทสิม
จินจิน.

¹² ตัวอย่างการศึกษาอาณานิคมและชาตินิยมที่ให้ความสำคัญแก่ปัจเจกบุคคล
เช่น หนังสือ *Locations of Buddhism: Colonialism and Modernity in Sri Lanka* ของ
Anne Blackburn ที่เรียกวิธีวิทยาในการศึกษาว่า “human-scale studies” ซึ่งจะแสดงให้เห็น
เห็นความเป็นผู้กระทำการของคนพื้นถิ่นได้อย่างรุ่มรวย ดังที่กล่าวว่า “only by moving
to a more human scale will we be able to restore a richer sense of local agency to
the record of colonial-period South Asians” (หน้า xxi) หนังสือ *Cambodge: The
Cultivation of a Nation, 1860-1945* ของ Penny Edwards ที่พยายามให้รายละเอียด
วิธีคิดของปัญญาชนเขมรจากเอกสารส่วนบุคคลเช่นอนุทิน จดหมาย บันทึกร่างต่าง ๆ เพื่อ
หลีกเลี่ยงจากเรื่องเล่าแม่บทของชาตินิยม (master narrative of nationalism) และหนังสือ
Carnal Knowledge and Imperial Power: Race and the Intimate in Colonial Rule
ของ Ann Stoler ที่เน้นมิติด้านอารมณ์ความรู้สึก รวมถึงความผูกพันใกล้ชิดในบริบท
อาณานิคม (colonial intimacy).

ภาษาอังกฤษ

- Anderson, Benedict. 2006. **Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism**. London: Verso.
- Askew, Marc, William S. Logan, and Colin Long. 2007. **Vientiane: Transformations of a Lao Landscape**. London: Routledge.
- Blackburn, Anne. 2010. **Locations of Buddhism: Colonialism and Modernity in Sri Lanka**. Chicago: The University of Chicago Press.
- Edwards Penny. 2007. **Cambodge: The Cultivation of a Nation, 1860-1945**. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Goscha, Christopher, and Søren Ivarsson. 2007. "Prince Phetsarath (1890-1959): Nationalism and the Royalty in the Making of Modern Laos." **Journal of Southeast Asian Studies** 30 (Feb): 55-81.
- Jennings, Eric T. 2001. **Vichy in the Tropics: Pétain's National Revolution in Madagascar, Guadeloupe, and Indochina, 1940-1944**. Stanford: Stanford University Press.
- McDaniel, Justin. 2009. "Questioning Orientalist Power: Buddhist Monastic Education in Colonial Laos." In **Contemporary Lao Studies: Research on Development, Language and Culture, and Traditional Medicine**. Carol J Compton, John F. Hartmann and Vinya Sysamouth, eds. San Francisco: Center for Lao Studies.
- Sasorith, Katay. 1958. **Souvenirs d'un ancien écolier de Paksé**. Saigon: Editions L. Sédone.
- Sasorith, Katay. 1948. **L'amitié ou la haine!: pour une entente franco-lao contre le colonialisme désuet et périmé**. Bangkok: Editions Lao-Issara.
- Stoler, Ann Laura. 2010. **Carnal Knowledge and Imperial Power: Race and the Intimate in Colonial Rule**. Berkeley: University of California Press.